

Fig. 1. Græsted. Ydre, set fra sydvest.

E. M. 1962

GRÆSTED KIRKE

HOLBO HERRED

En sognepræst er nævnt 1299, 1339 og 1376¹. 1567 var der 48 tiendeydere². 30. marts 1624 udgik befaling til lensmanden på Kronborg, at lenets kirker skulle yde hjælp til tårnets istandsættelse³. 1688 henlagdes kirketienden, hvoraf der årligt svaredes en del til præsten i Græse, til konrektoren ved Roskilde skole tilligemed kirkens landgilde, men 30. nov. 1753 fik konrektor tilladelse til at overdrage kirken til stiftsskriveren mod en afgift fra kirken⁴.

Kirken var en stiftslandsbykirke⁵, indtil den 1. april 1950 overgik til selveje. 1849 hjemsøgte kirkens østende af en brand⁶.

Sydligt i det langstrakte sogn, der når Kattegats kyst på et kort stykke vest for Gilbjerg hoved, og nær de tidligere så skovrige egne i syd ligger Græsted by med kirken på en banke i nordvest. Om kirkegårdens ældste del er der i syd,

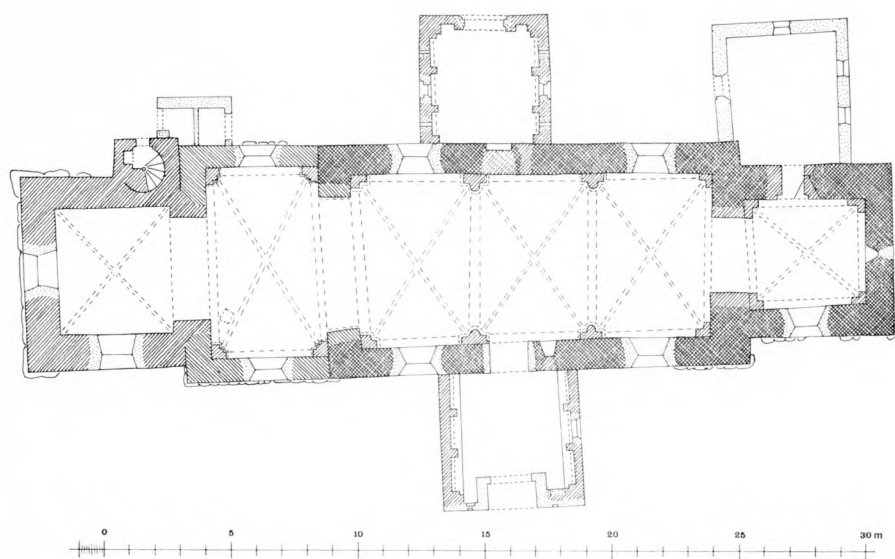

Fig. 2. Græsted. Plan. 1:300. Målt af M. Brahde 1957. Tegnet af H. Reitzel Jensen 1969.

sydøst og en strækning i nord hvidkalkede kampe- og teglstensdiger, der at dømme efter munkestensmurværket i syd kan rumme en middelalderlig kerne og være identisk med den 1645⁷ omtalte, brøstfældige mur, som 1692⁸ var dækket med hulsten; nu har muren røde vingetegl. I nordvest er et uregelmæssigt murforløb udlignet med en kløv- og teglstensmur, der rejstes i forbindelse med en stor kirkegårdsudvidelse mod vest 1867⁹. Den ældste vestmur stod kun få meter fra tårnet. En anden vestudvidelse fulgte omkring 1912¹⁰, en tredje ved århundredets midte.

Indgang. I sydturen, omtrent ud for korets gavl, er der en senere indhugget, fladbuet og falset låge med kamtakker, der kan have erstattet en indgang, som tilmuredes 1695⁸.

En østre indgang, nævnt 1662⁸, er antagelig identisk med den nuværende østportal med rundbuet køreport og fodgængerlåde (mod nord); portens rundbue og den vandrette overdækning stammer dog fra dette århundrede¹¹. En vestre $\dagger$ låde, omtalt 1740⁸, forsvandt ved udvidelsen 1867, og i den nye mur lindes en stor, rundbuet køreport med kamtakker.

$\dagger$ *Kirkerist* i øst nævnt 1662 og i syd 1695⁸.

$\dagger$ *Kalkhus.* 1681 betales en tømmersmand for at nedbryde og opsætte et kalkhus, der 1760⁸ og 1826⁶ omtales som liggende ved kirkegårdsmuren. Senere benyttedes nordre våbenhus til kalk- og materialhus, således 1862¹² og 1871¹³, inden det omdannedes til ligkapel 1889¹³.

Kirken består af kor og skib fra 1100'rne, en eller to vestforlængelser samt fire tilbygninger: et tårn fra 1400'rne, et sakristi på korets nordside og to vå-

Fig. 3. Græsted. Ydre, set fra nordost.

H.M. 1914

benhuse (det nordre nu ligkapel), der alle kan være fra 1500-tallet. Kirken har nogen afvigelse til syd.

Bygningens ældste del står på en plan syld af ret små kampesten, og murene består overvejende af *rå, kløvede kampesten* med kvadre på hjørnerne; såvidt det kan afgøres gennem hvidtelagene, er vinduer og døre af *kridtkvadre*. Korets oprindelige højde målt (mellem syld og falsgesims) i sydøst er 465 cm, skibets ca. 480 cm (nu 520 cm). Af detaljer ses korets *vinduer* i øst og nord, det første er tilmuret, det sidste står som indvendig blænding siden 1954, men er blevet noget afkortet forneden ved indhugning af døren til sakristiet (p. 1177); nordvinduet skiller sig ud fra korets østvindue og skibets vinduer såvel ved karmenes stærke smig som lysningens placering yderligt i muren (ca. 90 cm regnet fra indersiden), og det kan derfor tænkes, at vinduets form skyldes en ændring o. 1200—50. To af skibets vinduer ses i midterste hvælvfag, det nordre tilmuret, det søndre som indre blænding (sålen er hævet 310 cm over gulv, højden er 110 cm). I samme fag findes *dørene*, af hvilke den søndre er i brug, men udvidet 1854¹², den nordre tilmuret; sidstnævnte er rundbuet udvendig og vandret afdækket med planker indvendig.

E.M. 1963

Fig. 4. Græsted. Hoved i hvælvkappe (p. 1175).

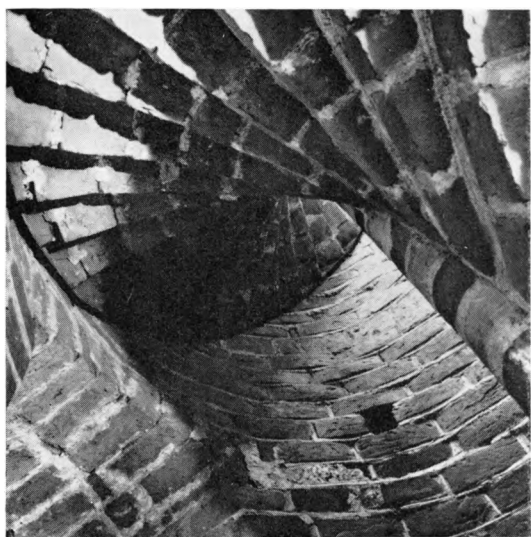
E. M. 1963

Fig. 5. Græsted. Ribbe med konsol (p. 1175).

Dørstedernes placering nær langmurenes midte er så usædvanlig, at den må formodes at indicere en særpræget indretning af skibets vestende med tårn som i Søborg (p. 1113), podium som i Blistrup¹⁴ eller en meget tidlig vestforlængelse, hvis sammenføjning med det ældre skib ikke lader sig fastslå, dels på grund af de indbyggede hvælv, dels fordi tykke hvidtelag dækker de eventuelle mursammenstøds yderside. — Ingen taggavle er bevaret.

Ændringer og tilføjelser. Hvælvene i kor og skib stammer antagelig fra 1300'rne; de hviler på falsede piller, af hvilke gjordbuernes har afrundet midtled; skibets vægpiller har kvartrundt kragbånd af eet skiftes højde, mens hjørnepillerne kun har et tilbagespring i vederlagshøjde. Korets kvartstensribber udgår fra konsoller, dannet af en afrundet sten på højkant under et kun fire centimeter højt, afrundet led. Skibets ribber udspringer lige over pillernes kragbånd, vokser til kvartstens bredde og senere ret brat til halvtstens bredde, men lidt forinden brydes de af en art konsol, således at der fremkaldes en dværgsøjlelignende virkning; konsollerne er snart afrundede som en halsring, snart kapitælagtige og snart maskeprydede (sml. fig. 5). I midthvælvets nordkappe er der indmuret et (kridtstens?)hoved, hvis fremstående øjne, lange næse og mærkelige mundparti (fig. 4) giver det stor lighed med en del konsoller i nogle 1300-tals hvælv i Københavns amt (f. eks. Osted p. 787). Korhvalvet er kun svagt indskåret på oversiden, skibets noget mere og forsynet med topkvadrater. I den søndre svikkel af skibets vestligste kapper er der en tilmuret lem. 1879¹² blev hvælvenes overside udkradset og udgydt med cement.

Vestf orlængelse(r). Ovenfor er der gjort opmærksom på, at skibets døre sidder

E. M. 1963

Fig. 6. Græsted. Tårnets spindeltrappe, set opad (p. 1176).

usædvanlig langt fra vestgavlen, og blandt de muligheder, der er nævnt til forklaring heraf, er også den, at skibets vestende eventuelt kan være en tidlig forlængelse. Men bortset fra hvordan dette måtte forholde sig, så er kirken langt senere, formentlig efter indbygning af de tre, p. 1175 omtalte hvælvfag, blevet udvidet mod vest med endnu eet hvælvfag. Murene, der ligesom i skibet er af rå kamp, har ikke udsparede forlæg for hvælvingen, men alligevel synes denne at være rummets ældste overdækning, thi aftryk i gavlmuren efter en 20 cm høj bjælke, der har ligget ned i murekronen, antyder ikke, at rummet

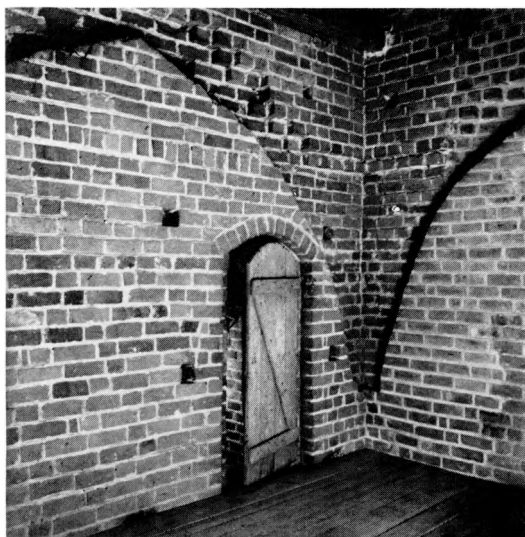
først har stået med bjælkeloft, idet en ankerbjælke på dette sted er ganske naturlig i forbindelse med hvælv. De falsede hjørnepiller har kragbånd af et udkragende skifte og ribberne er halvtens i hele forløbet, men ellers minder hvælvingen meget om skibets hvælv. Ved forlængelsens opførelse fjernede man mod sædvane ikke skibets vestmur, men gennembrød den med en uregelmæssig arkade, som blev forsynet med kragbånd; dette forhold har givet anledning til, at forlængelsen er blevet opfattet som underdel til et tårn.

Det smukt murede *tårn* fra o. 1500 er på tre stokværk, hvoraf de to nederste ved opførelsen fik forlæg for hvælv, men mellemstokværkets blev aldrig udnyttet (fig. 7). Tårnet står på en syld af store, rejste kampesten og er i øvrigt af munkesten i munkeskifte med mange sortbrændte kopper, der tilsyneladende ikke danner noget regelmæssigt mønster, hvilket dog kan skyldes en delvis skalmuring 1875. Tårnrummet, som er sat i forbindelse med vestforlængelsen ved en spidsbuet arkade, dækkes af en ret lavt siddende krydshvælving med halvtensribber; det får lys gennem nyere, fladbuede vinduer, som 1872¹² flyttedes hertil fra skibet. Den samtidige *trappe* i nord fører mod sædvane helt til klokkestokværket; den har fladbuet underdør, løbermuret skakt, rund spindel vekslede i lyse og mørke sten og loft af fladbuede, udkragende binderstik (fig. 6); trinene, der 1680⁸ blev belagt med træ, fører forbi den fladbuede dør til mellemstokværket og ender i en højde, der er afpasset efter den hvælving, som aldrig blev muret; herfra er der en trætrappe til klokkestokværkets gulv. Det smukt murede mellemstokværk med skråt skårne fuger har i vest og syd

spærstikafdækkede lysglugger i fladbuede nicher, der udvendig omslutes af en blænding med tvedelte spærstik over konsol; gennem østmuren blev der 1853¹⁵ brudt en dør til skibets loft. Det høje klokkestokværk har to fladbuede glamhuller i øst-vest og tre i nord-syd; 1831¹⁶ blev de 16 store lemme strøget med tjære og kønrøg. De øst-vest-vendte gavle har over en række bomhuller ensartede blændingsdekorationer, der slutter sig noje til Helsingør S. Olai og Tikøb sakristi fra 1517 (p. 75, 693); de tre midterste højblændinger er falsede, med stavværksagtig bund (cirkel over tvedelte spærstik) og forneden i de to er der en fladbuet åbning; de fleste af de resterende højblændinger har i modsætning til Helsingør-Tikøb vandret, falset overdækning; en del kamtakker er ommuret. — Endnu 1862¹² tjente tårnet som *dåbskapel*.

Våbenhusene foran skibets syd- og norddør er muligvis ligesom sakristiet opført efter reformationen. Begge har kampestensmurværk forneden og derover store teglsten, som i alt fald i nord synes at ligge i krydsforbandt. De tynde mure er indvendig styrket med piller, hvorimellem der er spændt ladbuer; over disse ses i det søndre våbenhus murremmene fra det ældste loft, som 1835 afløstes af et nyt, der ligger en del højere og hviler på bjælker, som stammer fra et *†pulpitur* (p. 1189); også tagværket blev fornyet⁶. 1862¹² fjernedes en *muret bæk* i øst og nord, og den spidsbuede dørs stik blev forhøjet en snes centimeter; 1906¹⁰ fik doren sin nuværende udformning i forbindelse med en skalmuring af hele gavlen, der står i blank mur med tre lysglugger til loftet. Vinduet i øst stammer fra 1879¹², men tidligere har der været flere lysåbninger, lukket af trælemme, hvoraf fem omtales 1831¹⁶. Nordre våbenhus, der en tid tjente som materialhus (p. 1173) og 1890 indrettedes til ligkapel, er muligvis også forhøjet; det står med en meget lille tagrejsning, glat gavlen med kamme og en bred, nyere dor med karm i blank mur.

Sakristiet, der brændte 1849¹⁵, er præget af den følgende istandsættelse, da bjælkeloft, tagværk og vistnok også gavlen med spidsbuede blændinger og kamtakker fornyedes. 1847⁶ rummede bygningen en åben begravelse, og 1862¹² omtales den som skriftestue¹⁶.

E.M. 1963

Fig. 7. Græsted. Tårnets mellemstokværk med hvælvforlæg (p. 1176).

Fig. 8. Græsted. Ydre, set fra sydøst.

H.M. 1911

På kirkens nordside, ud for tårnets trappehus er der rejst en toiletbygning i gotisk stil.

Tagværket over tårnet er af eg, formentlig oprindeligt, men noget fornyet. De øvrige er af fyr og fra 1800-tallet, over kor og skib fra 1853¹⁷.

Kirken er hvidkalket bortset fra vindues- og dørindfatninger, der ligesom søndre våbenhusgavl og hele tårnet står i blank mur. I kirkerummet fik vinduerne, som udvidedes lidt efter lidt (1663⁸, 1833⁶ og 1866¹²), deres nuværende form 1872¹². Kor, skib og tårn har blytag, resten tegl, som dog har afløst bly¹⁸. Såvel ved sidste restaurering 1954¹⁹ (arkitekt V. Hardie-Fischer) som i 1914¹⁰ iagttog man et gulv af marksten udløbet med kalkmørtel, som syntes at være lagt på et 50—60 cm tykt afretningslag over den faste bund; kampestensgulvet skal ligge 20—25 cm under nuværende gulv. 1773⁸ blev gulvniveauet hævet og 1914¹⁰ påny sænket. Nu består gulvet af gule mursten.

† KALKMALERIER

I 1911 fandt man kalkmalerispor i skibets to østligste hvælv på buer og ribber. 1954 fremkom lignende fragmenter både i skibet og i koret. Disse deko-

Fig. 9. Græsted. Indre, set mod øst.

E. M. 1962

rationer, der var rent ornamentale, var udført i 1300-tallet. Vesthvælvet havde en meget primitiv figurdekoration fra 1400-tallet. Endelig fandtes spor af en 1700-tals bemaling. Alle kalkmalerier er igen overkalkede.

1) 1300-tallet. Kalkmaleridekorationen omfattede både ribber og gjordbuer i skibets tre østlige fag samt på korets øst- og nordvæg omkring det romanske vindue. Ribberne var i alle hvælv dekoreret med sparremønster, mens skjoldbuerne og gjordbuernes sideflader havde kvadermaling. Den østligste gjordbue havde på undersiden et siksakmønster med treblade i trekantfelterne, den næstøstligste et trappemønster i vekslende grå og hvide flader med rød bund. Omkring korets romanske nordvindue var rester af et båndornament. Desuden fandt man tre indvielseskors, eet på skibets nordvæg og to (kun bevaret som indridsning i pudsen) på korets østvæg. Farverne, okker og sort, var overalt malet på hvidtekalk.

2) 1400-tallet. Det vestligste hvælvs dekoration bestod af nærmest stregetegnede »krabber«: Smågrene og halvcirkulære blomster, samt topdekoration: Kviste med slyngtrådsudløbere svarende til små planter i kappernes midte. Desuden fandtes en meget primitiv fremstilling af en ræv, en stork foran en høj

E. M. 1962

Fig. 10. Græsted. Dåbskander af tin, den til venstre anskaffet 1845, men sandsynligvis ældre, den anden udført 1871 af Hans Høy, København (p. 1184).

og smal krukke, samt et hanelignende dyr, formentlig Æsops fabel om ræven og storken. I en anden kappe fandtes et skjold med et bomærke og herover en hjelm med eet vesselhorn.

3) 1756—58. Ifølge regnskaberne⁸ betaltes murmester Engel for at illuminere kirken indvendig under hvælvingen på samme måde som de kongelige kirker på amtet. Formentlig er det denne dekoration i rødt og gråt, som fandtes ved afdækningen i 1911.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens eneste inventarstykke fra romansk tid er granitdøbefonten, en af de få sjællandske med billedrelieffer. Gotikken er ikke repræsenteret, efter at klokken fra 1425 er omstøbt: måske skyldes det, at der er kommet en energisk præst i slutningen af 1500'erne, der har ryddet op og fornyet. I alt fald fik kirken i Jørgen Frantsens tid († o. 1609) ny faltertavle (1572), ny klokke (1599), nyt dåbsfad, ny dørfloj samt ny prædikestol. Senrenæssancen tegner sig for et nu anonymt epitaf (1623), og fra o. 1625 er kirkens fornemme smedejernslysekrone, der muligvis er udgået fra kunstsmeden Caspar Finckes værksted. Fra o. 1640 til 1660'erne sker der atter store fornyelser: et fint firkorgitter med krucifiks og en fontehimmel, alt formentlig fra kgl. snedker Hans Barchmanns værksted, ny prædikestolshimmel og nye alterstager samt muligvis et firkårn. Fra 1700'erne er altersranken og et præsteepitaf (pulpituret fra dette århundrede blev nedrevet 1835), altertavlen er fra 1857 og stolestaderne fra 1954.

E. M. 1963

Fig. 11. Græsted. Sygekalk, udført 1724 af Jens Christensen, København (p. 1182).

M.M. 1930

Fig. 12. Græsted. Alterstage 1663 (p. 1182).

Alterbord fra 1954.

†*Alterklæder*. Inventariet 1647²⁰ nævner et brunt alterklæde af taft, der 1657 omtales som gammelt tillige med et nyt af fløjl. 1676 var anskaffet et nyt klæde af »blommens kaf« (glat på den ene side, låddent på den anden), med guld-knipling rundt om og canifas (lærred) til foer⁸. 1856 anskaffedes et alterklæde af rødt fløjl med ægte guldgaloner.

Altertavlen er et maleri forestillende nadveren, udført af Th. Wegener 1857, som året efter fik 600 rdl. for billedet. Nu i en glat, rundbuet egetræsramme fra 1950'erne. Den oprindelige frame, der havde snosøjler og springlister, var udført af H. H. Hildebrandt, Kbh., med maling og forgyldning for 150 rdl.¹². En †*altertavle* omtales af Thurah²², men uden anden oplysning, end at den bar Frederik II.s navn, Ao 1572²³ og »Jørgen Frantsen pastor« (sml. klokke nr. 1, p. 1191). 1871 blev den gamle altertavle indpakket og ført til København¹².

Altersølv. *Kalk*, anskaffet 1676 hos en guldsmed i Kbh.⁸, og ifølge indskriften forbedret 1767. Den 20,6 cm høje kalk har sekstunget fod med flad fodplade, muligvis fornyet 1767; sekskantet skaft med rund, fladtrykt knop, der

på over- og undersiden har buetunger. Stort bæger med bundforstærkning, antagelig fra 1767. Under den svagt udadbuede mundingsrand graverede versaler: »Grested: Kirkis: Kalk: oc Disch. I. Holboherrid: Anno 1676: Forbedret: 1767:«. På to af fodens sider indridsede, men nu næsten bortpudsede initialer, vistnok FIS.

Glat, forgyldt *disk*, 15,8 cm i tv.m.; på randens overside graveret cirkelkors, på undersiden to ens, ovale stempler F over O W for Københavnerguldsmeden Ole Flores Wilcken (Bøje 349), der fik borgerskab 1725 og døde 1751.

Oblatæske, 1869, glat, cirkulær, 4 cm høj, 8,5 cm i tv.m. med graverede, tværskraverede »majuskler«: »Græsted Kirke MDCCCLXIX« og på låget graveret kors i firpas. Under bunden Københavns bystempel (18)65, mestermærke D i oval for Emil Ferdinand Dahl (Bøje 1099) og guardeinmærke for Simon Groth; tilsvarende stempler inden i låget.

Vinkande, 1894, vaseformet, meget tynd i godset, med mesterstempel for P. Hertz (Bøje 1033) under foden. På korpus og hals graverede bælder med vikingetidsdyr og -hoveder, samt skriveskrift: »Gave til Græstedes Kirke fra Lærer Hansens Enke«, og i oval herover: »Emil Theodor Hansen 1870 — 7. maj — 1895. Tak for trofast Arbejde ved Græsted Skole«.

Sygekalk (fig. 11), 1724, da den ifølge regnskaberne blev omstøbt af en ældre⁸. Den 13 cm høje kalk har cirkulær fodplade og fod med godronnering; ved overgangen til skaftet en bladkrans; midtdelt knop ligeledes med godronnering, glat bæger, som hviler i bladkrans. Under foden fire stempler. Københavns bymærke 1724, guardeinmærke for Conrad Ludolf og månedsmærke, skyttens tegn; mestermærket er en oval, hvori læses I C S over 1722 for Iens Christensen (Bøje p. 64). Kalken og dens stempel svarer til sygekalken i Tjæreby kirke (DK. Sorø p. 930). Alterkalke af samme udseende findes i Lillerød kirke (Lyng-Frederiksborg hrd.), samt Munkbjergby (DK. Sorø p. 374), Tybjerg (DK. Præstø p. 615) og Avnede (DK. Maribo p. 445); disse kalke er stemplet CIS for Christen Jensen (Bøje p. 53). Han var far til Jens Christensen, der må have overtaget og videreført faderens værksted. Samtidig *disk* med graveret cirkelkors, under kanten med kursiv: »Græst: K.—1725«. To ens stempler I C S 1722, som kalken.

Oblatæske af alpacca.

Alterstager (fig. 12), 1663, af messing. 46,5 cm høje, med rigt profilerede skafter. Stagerne købtes 1663. Mens de gamle stager, der toges i bytte, vejede 1 lispund, vejede de nye 2 lispund 4 pund⁸.

Bordstager af 1600-talstype. Skænket o. 1955. De 21 cm høje stager er af ret lyst messing, foden er klokkeformet med en glat, opadbuget krave, herover et slankt, balusterformet skaft. I sakristiet på skrivebordet.

†*Røgelsekar* omtalt i inventariet 1687 som et jernildkar⁸.

Fig. 13—14. Græsted. Relieffer på døbefonten (p. 1183).

E.M. 1962

Messehagler, to nyere begge af rødt fløjls med guldgalonerede kanter og kors. I sakristiet.

†*Messehagler*. 1647-inventariet²⁰ nævner en gammel messehagel af sort fløjls, samt to messeskjorter, en gammel og en lidt bedre. 1687 fandtes en ny, violet fløjlsmessehagel. 1695 lod man hos en guldsmed gøre to sølvspænder med Københavns stempel til messehaglen. De vejede 4 lod 3 kvint og kostede 5 dl. 1774 købtes en ny messehagel af karmoisinrødt fløjls med kors og kanter af guldgaloner (for 38 dl. 5 mk. 5 sk.).⁸ 1841 købtes en ny af karmoisinrødt fløjls.⁶

Alterskranke, 1701, af smedjærn, af form som en styltet fladrundbue, bestående af lodrette rundjern med profilerede, forgyldte midtled samt messingtopkugler. De forreste seks er dog efter 1930 erstattet af andre, gamle. Det midterste felt har i fladjærnet et spejlmonogram for Frederik 4. med krone, samt laurbærgrene. Forneden: »17 HL PLATE 01«; forgyldt med lidt rødt. Skranken blev udført år 1700 og betalt med 48 dl.⁸ (jfr. fig. 16).

Døbefont (fig. 13—14), romansk, af granit, hørende til samme gruppe som Esbønderup-fonten (p. 1027). Den store, firpasformede kumme er af en rødlig og mere finkornet granit end foden. Kummen er 90 cm høj, 97 cm i tv. Foroven smykkes den af to kraftige, modvendte tolstave. Fire relieffer er hugget i indskæringerne på fonten. 1) Mand iført kjortel med langt hår rider på løve, som han fatter om halsen med højre hånd; i venstre holder han et opretstående sværd.

Fig. 15. Græsted. Fontehimmel fra 1640'erne (p. 1184).

Ældre fot. i NM.

2) Korthåret, stående mand som med lille, nedadvendt sværd dræber en slangeagtig drage med forben (Georg med dragen?). 3) Pagehåret kvinde siddende sidelæns på en lille hest. I venstre hånd har hun en stavlignende genstand. 4) Stående, frontal mand med pagehår, som i hænderne holder en bog. Den knækorte kjortel har brede folder. Foden har kraftig vulst over konisk led. I skibets nordøsthjørne, tidligere i vest, jfr. bygning p. 1177. (Mackeprang: Døbefonte p. 54, 61, 88f., 91).

Dåbsfad, slutningen af 1500-tallet, sydtysk arbejde, af messing, 64,5 cm i tv. Hjort- og -hund-frise både på randen og i bunden omkring midtfeltets bebudelsesscene. Indstemplede ornament: stjerner og blade, samt på randen stemplet RS i rektangel²⁴. Meget nedslidt.

Dåbskander (fig. 10). 1) Skænket 1845, sandsynligvis ældre, af tin. Den 23 cm høje kande har hulet fod, nærmest cylinderformet korpus over en lav, nedre midtdelt, udbuget del. Fladt låg med knap og bøjlehank. På den cylinderformede del graveret skriveskrift: »Til Græsted Kirke 1845«. Ifølge regnskaberne blev den repareret 1871¹². I sakristiet. 2) 1871 ifølge regnskaberne leveret af kandestøber Hans Høy, København for 8 rdl.¹². Af tin, 22,8 cm høj, chokoladekandeformet med klokkeformet låg, hvirvelroset-lågknap og flad, skrå hank. I sakristiet.

Fontehimmel (fig. 15), mellem 1641 og 1645. Den sekskantede himmel afsluttes foroven af en udskåret krone, som på et cylinderformet skaft hæves over

Fig. 16. Græsted. Ældre interiørbillede mod øst.

M.M. 1906

den hvælvede opbygning. Frisen har intarsia, kronlisten har på undersiden en række blade, på hjørnerne bøjler med englehoveder. Af de seks topstykker er to udskårne våbner, Gyldenløves og Grubbes (se †)korskranke p. 1186), de fire resterende er bruskmasker. Mellem topstykkerne står på hjørnerne englehermer, på hermeskafterne er masker. På undersiden en sekskant, kranset af tungebort og omgivet af fladskæringer. Himlen står i træets farve med kun lidt forgyldning og enkelte detaljer i rødt og grønt; den er ophængt over fonten i en smedejernsstang, der midtpå har kugle med liljeagtige bøjler. Formentlig udført af snedker Hans Barchmann, jfr. †korskranke.

Korbuekrucifiks (sml. fig. 16), 1640'rne, formentlig samtidigt med †korskranke, ca. 110 cm højt. Den korte ligur med de lange arme og det store hoved med fuldskæg og langt, bølget hår hænger dybt i armene. Kraftig tornekrone af flettede vidjer med torne. Lændeklædet ligger foldet horisontalt over kroppen; på figurens venstre side er det knyttet i en sløjfeagtig knude. Et bånd med reliefversaler I.N.R.I. er anbragt på det fornyede korstræ. På muren over korbuen.

(†)*Korskranke*, ifølge forsvundne våben fra mellem 1641—45. Formentlig må korskranken af stilistiske og historiske grunde henføres til snedkeren på Kronborg og Frederiksborg, Hans Barchmann. Tilbage er nu kun dele af kronlisten og en stor bruskmaske. Frisen har englehoveder omgivet af bladbøjler, afbrudt af knægte ligeledes med englehoveder. Den profilerede gesims har på det nedre rundled en række skårne portalfelter. På kronlistens underside er taphuller efter det forsvundne panelværk. Egetræsmalet med guld, rødt og grønt på engle og ornamentik. Ophængt på skibets vestvæg over tårnbuen. — Korskranken, der blev nedtaget 1954, kendes fra fotografier (fig. 16). Hele skibets østvæg var dækket af en panelering, som omkring triumfbuen havde dels ud-savede, dels udskårne slyng. Kun to rektangulære kartouchefyldinger på hver side af korbuen synes at have hørt til den gamle kordør. De er nu hvidmalede og ophængt i tårnrummet. Resten var formentlig tilføjelser fra 1700-tallet og senere. Det hele var egetræsmalet med moderne skriftsprog i kartoucherammerne og detaljer malet i guld, rødt og grønt.

Foruden det bevarede topstykke med maske fandtes 1954 et tilsvarende, og omkring korbuekrucifikset (se ovenfor) var to våbner holdt af løver. Disse tilhørte Hans Henrik Gyldenløve og hustru Regitze Grubbe. Gyldenløve blev 1641 lensmand på Kronborg og samme år gift med Regitze Grubbe. Han døde 1645, og korskranken må derfor være udført i løbet af disse år. Mange af Barchmanns arbejder fra de tidligere år er udført for lensmanden på Kronborg Fr. Urne og bærer dennes våben²⁵.

Ifølge Thurah²² stod over kordøren følgende disticha: »Mundanæ Summo Portæ Vos Pandite Regi / Intrabit Magno Clavus honore Deus / O! Pateat Christus Caiusvis [cujusvis] Janua Cordis / Ut Mundet, Foreat [foveat], Dirigat, alq. [atque] beet.« (»I verdens porte luk jer op for den højeste konge, nøglen, Gud, vil træde ind med stor ære. O lad Kristus åbne ethvert hjertes dør for at han kan rense, pleje, styre og lyksaliggøre.«).

Prædikestol (fig. 17—18), o. 1600²⁶. De fire udskårne fag er suppleret med et nyere, glat vægfag. Under det høje postament er den oprindelige, svejfede underbaldakin med ny hængeskugle. Moderne opgang. De enkelte fag adskilles af vekslende mandlige og kvindelige hermer: 1) har diadembælte og holder armen på en kartoucheramme, 2) og 3) har krydsede arme, mens 4) mand med

Fig. 17. Græsted. Prædikestol (p. 1186).

E. M. 1962

turban, holder hænderne foldet foran maven; 5) er en buste over bosse. De rektangulære felter er helt udfyldt med kartoucherelieffer omkring stående evangelister i højt relief. Masker, putti, fugle og guirlander i tæt vrimmel danner sammen med evangelistsymbolerne en slags prøvestykker på renæssancens formrigdom. Evangelisterne er fra øst »S: Matthevs, S: Lvcas, S: Marcvs, S: Johannes.« Deres navne står med små, hvidmalede versaler på de småkonsoller, som bærer figurene. Postamentet har mellem de glatte hjørnefelter fyldingsfelter med profileret ramme, mens gesimsens hjørnefelter har kassette- og beslagværk, og frisen er glat. Kronliste med tandsnit og æggestavsliste under den glatte overligger.

Stafferingen, som er oprindelig, er partiel; på udskæringerne er grønt, rødt og lidt forgyldning. I frisen, der er blå med forgyldte versaler, som er skyggede på den blå grund: »Qvam dvlcia favcibvs meis eloqvia tva svper meliori meo. Psal. 119« (»hvor sødt er dit ord for min gane, sødere end honning for min mund

Psal. 119, 103«). I postamentfelterne: »Qvam speciosi pedes evangelizantium evangelizantium bona. D(omi)ne serva eos in veritate, sermo tuus est veritas Johan. 17. sit nomen domini benedictum« (»Hvor liflige er budbringernes fodtrin, budbringernes gode (tidender) — Es. 52,7 —. Herre bevar dem i sandheden, din tale er sandhed. Joh. 17,17. Velsignet være Herrens navn«).

Himmel, 1665—68. Den regelmæssige, sekssidede polygon har smal frise med bøjler med englehoveder på hjørnerne, smalle, gennembrudte hængestykker og nedhængende vindrueklaser. Kartoucheagtige topstykker med bruskværk. Det største nordvestvendte har to relief-navnetræk: F 3 og SA sammenskrævet. Hjørnespir i hvis spidser er nedfældet flammesole. Under loftet koncentriske polygoner med profillister, tandsnit og perlestav. I midten Helligåndsdue. Stafseringen fra 1666—67 er partiel; på frisens blå grund er malet forgyldte versaler: »Beati Qui avdivnt verbum domini et custodivnt illud Lvc. VIII. Anno 1667« (»Salige er de, som hører Herrens ord og bevarer det Lucas 8«). Himmels indvendige frise har følgende indskrift: »iustificanti gratis eius gratia per redemptionem factam in iesu christo Rom. 3. Olavs Lavrentii Holb: Anno 1667« (»de bliver retfærdiggjort uforskyldt af hans nåde ved forløsningen i Jesus Kristus. Romerbrevet 3, 24. Olaf Lauritsen Holbech [sognepræst] år 1667«).

I topstykkernes felter er malede halvfigurbilleder af dyder. Fra sydøstsiden

1) Fromhed med kalk og kors flankeret af initialerne P. I. (pietas) 2) Retfærd med sværd og vægt samt I.T. (iustitia) 3) Kærlighed med to børn samt C.T. (caritas) 4) Konge- og dronninge-monogram 5) Håb med anker (spes) 6) Styrke med sojle samt F.T. (fortitudo). Under himmelens loft er hvidmalede mønstre på brun bund, indvendig på hængestykkerne ligeledes hvidmalet, stiliseret bladslyng.

Prædikestolens himmel kostede i snedkerarbejde 33 dl. efter fortingning i 1665. Maleren, som skulle staffere »deckselen«, bekom på hånden 20 dl. 89 sk. i 1666/67⁸. Det følgende år fik han for at male kronen item forgyldte på alt det udskårne, såvel i fyldingerne som adskillige historier (dydebillederne?) 50 dl.²⁷.

En smedejernsstang med kugler bærer himlen. 1666 blev den fastgjort i hvælvet af smeden ved hjælp af et kryds med et håndtag midt i, som stangen hænger i, »hvilken stang er 3½ alen lang og neden i med en haand, som fatter i krampen, tre led på stangen og har hvert led en blomme, paa den øverste ende er en dobbelt split med et bredt »Blæch« (blik?) derunder²⁷«.

Stolestader fra restaureringen 1954ff., glatte planker med trekantgavle, bejse, ryglænet med gråmalede kvadratfyldinger.

†*Stolestader*. 1662 leverede snedkeren seks nye stole og forbedrede de andre; der påsattes ialt 60 sorte, drejede knapper på alle stole. 1773 opsattes 24 kvindestole og en del mandsstole næsten af nyt opbyggt⁸. 1827 repareredes stolene, seks fik aldeles ny sirater, 12 næsten alle sirater fornyet, 28 fik en del nye, alt

Fig. 18. Græsted. Prædikestol (p. 1186).

E.M. 1963

udført af snedker Lars Larsen, og 1829 malede F. C. Schon, Esbønderup, stolene. 1836 maledes 20 stole med stenkulør indvendigt. Endelig 1847 var stolestaderne så medtagne af svamp, at en stor reparation, blandt andet med en del nye nygotiske gavle, var nødvendig. Alle stoledøre blev samtidig fjernet. Arbejdet lededes af C. Holst, Roskilde⁶. 1914 fornyedes stolene af snedkermester Carl Petersen¹⁰. Ved den omfattende restaurering i 1950'erne borttoges disse stole og erstattedes af de nuværende.

†*Skrifestol* 1654(?). Ifølge Thurah²² stod på skriftestolen Christian IV. og Anno. 1654(!). †*Degriestol*(?). 1843 ønskes to gamle stole (skriftestolen og degnestolen) fjernet, da de »står på hver side af alteret og tager næsten alt synet bort fra dette uden at yde den mindste nytte¹⁷«.

Dørfløj o. 1600. Bestående af tre sammenstødte planker, på bagsiden samlet af to vandrette, profilerede revler og med to gangjern endende i spydblade, hvis spids krummer opad. På forsiden pådyvlet et profileret, rektangulært ram-

meværk i korsform. Bag det hjerteformede låseblik sidder en låsekasse som ender i bladtunge. Døren er malet rødbrun. Nu op ad sakristiets vestvæg, oprindelig mellem kor og sakristi.

†*Pulpitur og hikkede* †*stole*. 1789 omtales »det pulpitur, der skal opbygges«²⁸, 1835 nedtog man pulpituret og tilmurede hullerne i hvælvet, hvor det havde stået. 1829 reparerede F. C. Schou, Esbønderup, den »store, lukte stol«⁶.

Orgel. Det nuværende orgel er en ombygning af værket fra 1902, foretaget af Th. Frobenius og Co. 1955. Manual, seks stemmer. Moderne orgelfaçade med rektangulære dobbeltfløje. Træfarvet med tremmeværk foran piberne, lukkelige fløje med blå og forguldning.

Salmenummertavler, moderne.

†*Salmenummertavler*, en enkelt med buet top og skydenumre ses på fotografi fra 1907, måske den, der købtes 1871¹².

Præsterækketavler, to ens nyere, sortmalede trætavler i profilerede rammer. I våbenhuset på hver side af døren til skibet.

†*Præsterækketavle* fandtes i den 1871 fjernede †altertavle (se p. 1181). Den begyndte med Jørgen Frantzen, Pastor 1574²⁰.

Lysekrone (fig. 19) o. 1625, af smedejern. Muligvis udført i Caspar Finckes værksted. Fra ophængningsstangen, som foroven er smykket med en smedjernsroset med lladjerns udløbere (dyregab), udgår under en muslingeskalformet skål båndvolutter og herunder et profileret led, hvori de ti lysearme er fastgjort. Hver arm har to båndjernsslyng, mellem disse udgår en glat stang, som ender i en firkantet plade. Denne danner udgangspunkt for fire små udløbere, der hver ender i et agern, samt for en spiralsnoet stang, som holder lyseskålen, der har fligede, flade kanter. Under de profilerede led er en spiralsvunden stang, som er indspændt i smedede bøjler og nederst samlet i en lille knop. Den meget usædvanlige smedejernskrone har mange lighedspunkter med de ophængningsstænger, som findes i S. Olai i Helsingør, specielt nr. 1 (p. 214). Kronen er partielt forgyldt. Ophængt i skibets andet fag.

Tre nyere *lysekroner* af messing. 1888 siges, at den lille lysekrone, som findes i kirkens ene ende, ikke er tilstrækkelig, man ønsker en ny. 1891 oppudses den gamle krone, og året efter flyttes lysekronerne om efter anvisning¹³. Inventaret 1882 nævner kun een lysekrone²⁹.

Fane. »D. 1. Octobr. 1868. Danske Vaabenbrødre Græsted«. Fanen bærer rigsvåbnet. Ved skibets nordvæg, tredie fag fra øst.

*Sejerværk*³⁰, døgnværk med timeslagværk anbragt side om side i jernramme, samlet med kiler, højde 97 cm, længde 93 cm, bredde 64 cm.

Værkrammen synes at være fra 17. eller 18. århundrede, men hjulværket er i øvrigt på et tidspunkt radikalt fornyet og har nu stiftgang. En del ældre taphuller i værkrammen vidner om det oprindelige hjulværk. Bevaret er de for-

Fig. 19. Græsted. Lysekroner af smedejern (p. 1190).

E. M. 1962

modentlig oprindelige stenlodder. Værket står i nyere urhus op mod tårnets sydmur, uden på hvilken den kvadratiske skive med time- og minutvisere af form fra 19. århundredes slutning, er anbragt.

Et ur nævnes første gang 1661²⁷; 1681⁸ leverer snedker Michel Meyer, Helsingør, en ny »Solskive«, sandsynligvis en skive for tårnuret. Urskiven fornyes atter 1741⁸, 1804⁹ og 1875¹². 1912 males urskiven¹⁰, formodentlig den eksisterende.

Selve værket hovedrepareredes 1881³¹; dets nuværende skikkelse har det sandsynligvis fået ved den lejlighed.

Klokker. 1) 1599, støbt af Borchardt Quellichmeyer. »Anno 1599 lod her Iørgen Fransen och Laveriz Laverisen effter welbyrdig Dilloff Holck hoffvidtzmand paa Kronigborg bevillige stobe denne kloke till Græsted kirke paa kirkens bekostning. Bochar(us) Gellegether me fecit«. Tre skriftbånd med versaler mellem bueborter. På legemet våbner for Holck og Krabbe (Ditlev Holck og hu-

Fig. 20. Græsted. Indre, set mod vest.

E.M. 1962

stru Margrete Krabbe). To ens medaljoner med pelikanen, der nærer sine unger med sit blod, i tovtstavramme. På slagkanten flere profilinier. 95,5 cm i tv. Jørgen Frantsen var præst for Græsted og Mårup, Laurits Lauritsen sikkert kirkeværge. Nyere ophængning.

2) 1803, støbt af P. Petersen, København. »Gud alene Æren. Støbt af P. Petersn(!) Kiøbenhavn Anno 1803«. 112,5 cm i tv. Skriftbånd med versaler om halsen, herover bladranke, forneden palmetter. 1804 fik klokkestøber Petersen 427 rdl. 3 mk. 14 sk. for omstøbningen af den gamle klokke, †nr. 1.

†Klokker. 1) Ifølge Thurah²² var på den store klokke følgende indskrift: »Ave Maria Gratia Plena Dominus tecum. Benedicta Tu inter Mulieres et benedictus Fructus Ventris tui, Jhesus Christus Amen« (»hil dig Maria, fuld af nåde. Du velsignede blandt kvinder og velsignet dit livs frugt, Jesus Kristus Amen«). Mellem hvert ord fandtes aftryk af »Nogle gamle trekantede Penge, smaae Mynt, og . . . en medaille, hvoromkring siunes at staae Universitas Hafniensis«¹¹. Desuden fandtes en medalje med en klokke på og herom en ulæselig inskription. Gribso p. 76 antager, at medaljonen med klokken tilhørte klokke-

støberen Henrik Nielsen, som i 1425 støbte klokken med en tilsvarende bebudelsestekst i Ferslev (Horns hrd.). Men også Olaf Henriksøn Kegge, der virkede omkring 1350—75, havde som støbermærke en klokke i medaljon med omskrift, og han benyttede ligeledes engels ord til Maria til indskriften (sml. klokken i Helsingør, Holbo hrd.).

2—3) Ved klokkeskatten 1602 modtog Kronborg kobbermølle to klokker fra »Grestedt«; de vejede 4 skippund 8 lispund³².

Klokkestol fra 1856¹².

GRAVMINDER

Epitaf. 1) (Fig. 21) o. 1623, idet der i slutningen af 1800'rne skal have stået årstallet 1623 samt bogstaverne PN³³; nu uden personalia. Epitafiet består af storstykke med to frie søjler, storvinger og hængestykke, alt i ren renæssancestil. Topstykket, der nu mangler sine vinger, virker med sine buttede hermer og skaldede englehoveder noget yngre end den øvrige tavle.

Stafferingen, der konserveredes 1956, er sekundær. Den står i svag grønt, let rødligt med lidt forgyldning. I hængestykkets kartouchefelt læses med gyldne versaler: »Tandem bona causa triumphat« (»til sidst sejrer den gode sag«). I postamentfeltet er den oprindelige skrift erstattet af en brunmarmorering. En ejendommelig detalje er de på det glatte rammeværk bag de frie søjler malede to dyder: Kvinde med kalk (Troen) og kvinde med sværd (Retfærd), begge stående på en diamantbosse. Storfeltets maleri, olie på træ, viser to jomfruer knælende på et rødt tæppe ved foden af den korsfæstede (efter Hans van Aachen, jfr. p. 527). Topstykkets himmelfarende Kristus har blå lændeklæde og stærkrød kappe (muligvis efter samme forlæg som opstandelsesscenen på Homeisters epitafium i Helsingør S. Marie, p. 456). På skibets nordvæg.

2) O. 1728. Niels Olivarius, født 1685, † 1728 i sit alders 43. år. Havde været feltpræst i syv år og sognepræst i 12. Var i 12 år gift med Dorothea Bøgvad (fem sønner og fire døtre). Rødlig kalkstensplade, 163x107 cm, som på midten har en lille, hvidmalet blomst i relief og i hvert af de fire hjørner et englehoved med naturlig karnation og hvide, grønne og forgyldte vinger, ligeledes i relief. Indskriften står med fordybede, gyldne versaler, navnene med store skønskriftsbogstaver. På stenens øverste halvdel et 12 linier langt gravvers underskrevet »I. Friis« for præsten og digteren Jørgen Pedersen Friis³⁴. Pladen er indfældet i en kraftig profileret, forkrøbbet træramme, der er grønlig marmorert. Restaureret i 1956. På tårnets nordvæg. Tidligere (1800'rne) op imod koret på den nordre side (sakristiet?, sml. †begravelse p. 1177).

Gravsten. 1) O. 1623. Bleggrå kalksten, 198x109 cm, med fordybet konturlinie, der i hjørnerne danner en svag æselrygsbue. Foroven på stenen store, for-

dybede versaler: »P N L« over »A N« (sammenskrevet) og årstallet »1623«³⁵. I tårnets gulv.

2) O. 1600(?). Rødbrun kalksten, 178 x 103,5 cm, tilsyneladende uden udsmykning. Indskriften bortslidt, kun enkelte bogstaver bevaret, samt nederste linies fordybede versaler: »Hos Gud æwindelig«. I skibets gulv, vest for prædikestolen.

3) O. 1701. Uregelmæssig, flad natursten, ca. 85 x 101 cm, af granit. Indskrift med fordybede, primitive versaler: »H: V: SAL« herunder: »O I S P« og herunder igen årstallet: »1701«. Som trinsten foran våbenhusdøren.

4) O. 1848. S. R. Weile, sognepræst til Maarum og Grested, født 28. aug. 1767, † 19. nov. 1848, og hustru Karen, født Both, født 7. sept. 1772, † 23. dec. 1852. Glat, rektangulær, hvid marmorplade med fordybede versaler. Ved tårnets sydside.

Løs *kisteplade*. (†) 1711. »Her indenforre er nedlagt i fred til Hvile de Jordi-ske Levninger af Den Welædle og Mandhaffte Kjeld Hartmand Fordum Hans Kongl. Maytts til Danmarck oc Norge Welbestalter Capitain Ved det Øster Sædlandsche National Regimend Infanterie udi 10 Aar, Fød udi Lund i Skaane d. 8Febr. 1658. Intræde udi Egteskab paa Frebo. d. 27 Apr. 1704, døde Samme-stæds den 12 Marcÿ 1711, i sit Alders 53 Aar. I wisse Forsickring om Een Glædelig Opstandelse«. Nederst et flrlinjet gravvers. Messingplade med graveret skriveskrift; ophængt på skibets sydvæg, 3. fag.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. Græsted kirkes regnskaber 1754—63, 1800—53. — *Kirkeinspektionsarkivet*. Græsted kirkes regnskabsbog 1657—1803 (regnskaber 1708—09, 1722—23, 1747—48 og 1753—54 mangler).

Kgl. Bibl. NyKglSaml. 3632. 4°. I—II, pastor P. C. Garde: Efterretninger om Græsted og Maarum sogne.

Ved embedet. Synsprotokol, ca. 1862—19(47). — Se i øvrigt arkivalier for Frederiksborg amt i almindelighed p. 30.

Nationalmuseet. Indberetning af Hugo Matthiessen 1911 (kalkmalerier), M. Mackeprang 1930 (inventar), samt Ingolf Røjbæk 1954 (kalkmalerier) og 1956 (istandsættelse og undersøgelse af prædikestol, fontehimmel, renæssance- og stenepitafium samt korgitter). — Undersøgelse og beskrivelse ved Vibeke Michelsen 1962, Elna Møller og Erik Moltke 1963, Ole J. Lefevre 1968 og Ulla Haastrup 1969.

Tegninger i NM. To blade forarbejder til Sjællands Stiftslandsbykirker, af A. Clemmensen. — Femten blade med detaljer af bygning og inventar, usignede. — Tre farvelagte skitser af kalkmalerier, af Ingolf Røjbæk 1954. — Døbefont, af J. B. Løffler 1872.

— Kisteplade og -beslag, af P. Linde 1954. — *Roskilde domkirkes arkiv*: Opmålinger 1914, portal med køreport, af Hans I. Holm. — *Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger*: Syv blade opmålinger fra 1938, af Ebbe Clemmensen, F. Gjessing, Nils Jakob Rasmussen og Knud Halbirk.

Notebøger i NM. V. Koch III, 36f. — Kornerup XVI, 51. — C. M. Smidt LXXII, 16. — C. G. Schultz LXIX, 23.

Fig. 21. Græsted. Epitaf over to »anonyme« kvinder (p. 1193).

Astrid Breindal 1961

¹ DiplDan. DaRigBr. 2. rk. V nr. 40 og XII nr. 172, Repert. nr. 3081. Gunnar Olsen har fremsat den antagelse, at kirken har været under stormands indflydelse (Kronborg vestre birk, 1961, p. 41). Det skriftlige grundlag herfor, DiplDan. DaRigBr. 2. rk. V nr. 40, hvor der i et testamente fra 1299 tales om »min egen kirke« er dog spinkelt. Udtrykket må vel snarest opfattes som »min sognekirke« jfr. senere i brevet: »Min sognepræst«.

Ifølge pastor P. C. Garde, Efterretninger om Græsted og Maarum sogne, (NyKglSaml. 3632. 4°. I) stod der på et epitafium, der var præsterækketavle, nævnt to forreformatøriske præster. ² Landebogen p. 170. ³ KancBrevb. anf. dato jfr. ibid. 1628, 28. sept. ⁴ Kronens Skøder II, 675 og V, 400f. ⁵ Som sådan bestyredes den af stiftsskriveren ved en af denne udnævnt kirkeværg under tilsyn af stiftsøvrigheden og kirkeministeriet (H. Matzen og J. Timm: Haandbog i den danske Kirkeret p. 675). ⁶ LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. Græsted kirkes rgsk. 1754—63, 1800—53. ⁷ RA. DaKanc. Protokol over indlæg til registre og tegneiser samt henlagte sager 1481—1650, 1645 juni-december. Læg: ad 1645. ⁸ LA. Kirkeinspektionsarkivet. Græsted kirkes rgsk.bog 1657—1803. ⁹ LA. Kirkeinspektionsarkivet. 1855—71. Kirkesyn i domkirken og stiftskirkerne (jfr. note 12). ¹⁰ RA. Kultusministeriet. I. dep. 1848—1916. Journalsager. ¹¹ På et fot. fra 1914 i NM. havde kun fodgængerlågen bevaret sin bue.

¹² LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. 1854—83. Stiftslandsbykirkernes fællesrgsk.

¹³ LA. Sjællands stiftsprovstearkiv. Holbo og Strø hrd.s provsti. 1864—99. Synsprotokoller for kirker og præstegårde (jfr. note 17). ¹⁴ Olaf Olsen: Rumindretning i romanske landsbykirker, KirkehistSaml. 7 rk. VI, 235—257. ¹⁵ LA. Kirkeinspektionsarkivet. 1839—54. Stiftskirkerne. Beregninger og overslag over bygningsarbejde ved stiftskirkerne. ¹⁶ I en brandtax. fra samme år er kirkens kor betegnet som sakristi (jfr. note 12). ¹⁷ LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. 1820—1900. Kommune kopibøger.

¹⁸ 1796, da hele kirken var blytækt, fremkom et forslag fra stiftsskriveren om salg af dette blytag til fordel for en større reparation af bygningen; et kgl. reskript af 11. november godkendte forslaget, men bønderne bad om at få lov til at beholde deres blytag, fordi et stentag ville forvolde dem flere pligtrejser. Bøndernes ønske blev efterkommet, idet stiftsøvrigheden 28. august 1797 udsatte salgstilladelsen, og derfor har kor, skib og tårn stadig blytag (jfr. LA. Topografisk samling. Saml. til Holbo hrd.s historie (ved pastor Garde, Søborg)). ¹⁹ NM. j. 105/54. ²⁰ Kgl. Bibl. NyKglSaml. 3632. 4°. I—II. Pastor P. C. Garde: Efterretninger om Græsted og Maarum sogne. ²¹ LA. Kirkeinspektionsarkivet. Stiftskirkerne. Gamle inventarielister m.m. Inventarium 1857. ²² Kgl. Bibl. Additamenta. 153, fol. L. L. Thurah: Samlinger til en Beskrivelse af Danmark.

²³ Ifølge pastor Gardes efterretninger (note 20) fandtes endnu 1758 en gammel altertavle med årstal 1574. Desuden meddeler pastor Garde, at der på den gamle altertavle stod: Peder Nielsen L. 1623. ²⁴ Sml. dåbsfadet i Maribo domkirke med samme BS stempel (DK. Maribo p. 65). ²⁵ Sml. f.eks. altertavlen i Gerlev kirke, Horns hrd. fra 1631, som, ifølge kirkens regnskaber, er udført af Hans Barchmann. ²⁶ Sml. Birkerød, prædikestolstypen, kombineret med det rige kartoucheværk i Tikøb (p. 704), malet 1583, og Asminderød (p. 778). ²⁷ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkerghsk. 1661—72 Kronborg amts kirkerghsk. ²⁸ LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. Kommune sager 1733—1819.

²⁹ Ved embedet. Synsprotokol ca. 1862—(1947). ³⁰ Redigeret af Hans Stiesdal.

³¹ LA. Sjællands stiftsprovstearkiv. Holbo og Strø herreders provsti: 1864—99. Synsprot. for kirker og præstegårde. ³² RA. Fæstningsrgsk. Rgsk. for Kronborg kobbermølle, gethus og hammermølle. ³³ Pastor Garde (note 20) hævder, at epitafiet må være over præsten Peder Nielsen, der var i embedet ca. 1609—34 og endnu levede 1647. Da der ikke i storfeltets maleri er afbildet nogen mandsperson, er det sandsynligere, at det er to ugifte damer, der har sat det. ³⁴ Se H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon III, 131. ³⁵ Pastor Garde (note 20) tilskriver også denne sten præsten Peder Nielsen, men det ville være usædvanligt, om initialerne for dette navn skulle være P N L.